

लक्ष्मणराव सरदेसायांच्या साहित्यांतली प्रदेशिकताय

डॉ. बाळकृष्णजी कानोडकार

लक्ष्मणराव सरदेसाय भारतीय साहित्याचे एक शिल्पकार. साहित्याच्या मळार तांणी केल्लो वावर मानून घेवन साहित्य अकादेमीन तांकां १९८२ वर्सा तांगेल्या 'खबरी: कांय कर्माच्यो कांय वर्माच्यो' ह्या ललीत निबंद झेल्याक साहित्य पुरस्कार भेटयला. लक्ष्मणरावान साहित्यांतले साबार प्रकार केळयल्यात. पूण तांकां खरी नामना मेळ्ळ्या कथाकार म्हूण. तांणी कथा, कादंबरी, कादंबरीका, निबंद, ललित निबंद, व्यक्तिचित्रां, कविता, भुरग्यां साहित्य, समीक्षा आनी अणकार अशी तरेकवार साहित्य निर्मणी केल्या. तेच प्रमाण मराठी, कोंकणी आनी पुर्तुगेज भासांतल्यान तांणी आपणाली साहित्य निर्मणी केल्या.

प्रदेशिकताय हें साहित्याचें मूल्य न्हय. ती साहित्याची एक प्रवृत्ती. हे विशींचें बेस बरें भान लक्ष्मणरावांक आशिल्लें. 'सह्याद्रीच्या पायथ्याशी' ह्या वि.स. सुखठणकारांच्या कथां झेल्याचेर 'रत्नाकर' नेमाळ्यांत बरयल्ल्या दीर्घ समीक्षणांत तांणी आपणालो प्रदेशिकताये विशींचो विचार पयलोच सुस्पष्टपणान उक्तायला. मुखार तांणी हो विचार जानेवारी १९७७ वर्सा कुडचड्यां भरिल्ल्या गो. म.सा. संमेलनाच्या यजमानपदावे ल्या उलोवपांतल्यान अदीक विस्तारान आनी खोलायेन मांडला. फेब्रुवारी १९७७ वर्सा उजवाडा आयिल्ल्या तांच्या कोंकणी समीक्षा पुस्तकांत - 'कथाशिल्पांत' - तांणी हो विचार तरणाट्या प्रतिभावंत कोंकणी कथाकारांचे कथे संदर्भांत विसकटावणे सयत मांडला.

प्रदेशिकताये विशीं ते म्हणटात - 'माणसाच्या अंतर्बाह्य जीवनाचें दर्शन घडवणें हे ललित साहित्याचे कार्य. स्थळ, काळ, धर्म, संस्कृती, परंपरा, इतिहास अशा वेगवेगळ्या संस्कारांचा परिपाक म्हणजे व्यक्ती. म्हणून जगातील कोणतही प्राचीन - अर्वाचीन साहित्य जगात नाहीच म्हटलें तरी चालेल... प्रादेशिकतेचें वेगळेपण हा कथासाहित्याचा फार मोठा गुण. प्रादेशिकतेशिवाय जिवंत कथा साहित्य असूच शकत नाही... प्रादेशिक वेगळेपण समजून घेण्याची आणि ते व्यक्त करण्याची ताकद साहित्यिकात असली पाहिजे. त्याच प्रमाणे विश्वात्मक असं जे काही जीवनात असतं तेही समजून घेण्याची आणि व्यक्त करण्याची शक्तीही त्याच्यात असली पाहिजे. म्हणजे असं की, साहित्यात प्रादेशिकतेबरोबरच विश्वात्मकताही उतरली पाहिजे... विश्वात्मक म्हणजे युनिव्हर्सल... साहित्यांत ते आले पाहिजे. प्रादेशिकता आणि विश्वात्मकता यात विरोध आहे, असं मानणं अप्रबुद्धपणाचं आहे.

जे खरं प्रादेशिक तेच विश्वात्मक.'

लक्ष्मणराव सरदेसाय हांचें वयर दिल्लें प्रदेशिकताये विशींचें विवेकान लक्ष दिवन वाचल्यार एक गजाल स्पष्ट जाता, ती म्हळ्यार, प्रदेशिकताय म्हळ्यार 'साहित्य मूल्य' न्हय तर ती एक प्रवृत्ती हाची तांकां जाणविकाय आशिल्ली. वयल्या उलोवपांत मुखार तांणी उक्तायल्ले विचार हाची गवाय दितात. ते म्हणटात, 'लघुकथांत प्रादेशिक वैशिष्ट्याला महत्त्व असले तरी केवळ तेच त्याचे सर्वस्व नव्हे. चित्र जास्त परिणामकारक करण्याकरिताच ज्याप्रमाणे पार्श्वभूमीची योजना करावयाची असत, त्याच प्रमाणे लघुकथा जास्त परिणामकारक व सत्याभासपूर्ण करण्याकरिता वातावरण किंवा प्रादेशिक वैशिष्ट्यांचा उपयोग करावयाचा.'

तेन हांणी लेगीत साहित्य निर्मणेंत milieu (परिस्थिती) ह्या घटकाक महत्त्व दिलां. ताचे भितर व्हड प्रमाणांत प्रदेशिकतायेचो म्हळ्यार प्रादेशिक वैशिष्ट्यांचो आसपाव जातना दिसून येता.

ब्रेट हार्ट ह्या अमेरिकन कथाकारान प्रादेशिक कथेची म्हूर्तमेढ घाली. (१८३२.ते १८९०). तांणी आपणाले कथेंतल्यान प्रादेशीक वातावरण म्हळ्यार Local Colour पितारला. आनी हांगा साकून मुखार संवसारभरच्या साहित्य संवसारांत प्रदेशिकतायेचो वावर सुरू जालो. प्रदेश म्हळ्यार Region आनी प्रादेशीक म्हळ्यार Regional; प्रदेशिकताय म्हळ्यार Local Colour, म्हळ्यारूच Regional Flavour. Regional Touch अशीय एक संज्ञा ह्या संदर्भांत वापरांत आसा. प्रादेशीक

संस्पर्श असो तिचो अणकार जावं येता.

लक्ष्मणराव सरदेसाय हांच्या साहित्यांतली प्रदेशिकताय पळोवचे पयलीं एक दोन नामनेच्या विद्वानांनी प्रदेशिकतायेची केल्ली व्याख्या नदरे खाला घालप समा जातलें अशें दिसता.

प्रदेशिकतायेची सगळ्यांत पयलीं व्याख्या केली ती फिलिप्स बॅटले हिणें. 'Regional Novel' ह्या आपणाल्या सुपुल्ल्या पुस्तकांत ती बरयता, 'It is a novel which concentrating on a particular part, depicts the life of that region in such a way that the reader is conscious of the characteristics which are unique to that region and differentiates it from others in the common motherland'

Encyclopedia Britannica हातूंत लेगीत प्रदेशिकतायेची व्याख्या करतना 'the term regional literatures applies to

a variety of literary works and movements which acknowledge... shaping power of environment of human fortunes." अशें म्हटलां.

इंग्लीश आनी मराठी भाशेतल्या साहित्याचो एक व्हड अभ्यासक आनी अध्यापक म.द. हातकणंगलेकर हांचो प्रदेशिकताये विशींचो विचार जण एकल्या साहित्य अभ्यासकान मतींत घेवपा सारको आसा. तांचो आनी लक्ष्मणराव सरदेसाय हांचो विचार हांचे मदीं खुबूच साम्य आसा. हातकणंगलेकर बरयतात, 'विशिष्ट प्रदेशातील निसर्गाच्या अगर अन्य बाह्य तपशीलाने त्यासंबंधीच्या ललित साहित्याची प्रादेशिकता सिद्ध होते असे नाही. त्या प्रदेशातील जीवनाचे जे एक वळण व नियती तयार झालेली असते, जो सर्वकष आत्मा बनलेला असतो त्याचा अचूक वेध घेणारे जे साहित्य ते खऱ्या अर्थाने प्रादेशिक साहित्य म्हणता येईल.'

'भूमिजन्य सामर्थ्याचे महत्त्व ओळखले पाहिजे' अशें सांगून लक्ष्मणराव म्हणटात, 'भूमीत निसर्ग आणि समाज समावतात. समाज म्हणजे माणसें. त्या माणसांच्या जीवनाशी समरस होऊनच साहित्यिकाला आपलें साहित्यविश्व निर्माण करावं लागतं... गोमंतकीय साहित्यात गोमंतकीय जीवनच दिसलं पाहिजे. ते न दिसले तर तो दोष त्या साहित्यिकाचा.'

प्रदेशिकताये संबंदान जायत्या समीक्षकांनी आपापलीं मतां आनी विचार परगटायल्यात. मराठी साहित्य समीक्षेच्या मळार हे संबंदान जायत्या जाणांचीं नांवां मुखार येतात. पूण तांच्या विचारांत सुस्पष्टता ना. साबार जाणांचो हे विशीं घुस्पागोंदळूच चड जाल्लो पळोवंक मेळटा. ह्या गोंदळाचें कारण म्हळ्यार 'ग्रामीण साहित्य'. साबार जाणांच्या मतांचो परामर्श घेतल्यार, हे समीक्षक 'ग्रामीण साहित्य' आनी 'प्रदेशीक साहित्य' हांचे मजगतीं वेगळेचार करिनात अशें दिसून येता. पूण तें समा न्हय. कित्याक तर 'ग्राम' आनी 'प्रदेश' हांचे भितर जायतें अंतर उरता. हें अंतर फकत वाटाराचें न्हय तर मुखेलपणान संस्कृतायेचें आनी म्हणूच मानसिकतायेचें. ग्रामीण वा गांवगिरी संस्कृताय 'ऋषिकेंद्री' आसता. ताकाच लागून गांवगिरी साहित्य लेगीत 'ऋषिकेंद्री' आसचें पडटा, जाल्यार 'प्रदेशिक साहित्य' 'लोकसंस्कृती केंद्री' आसता. लोकसंस्कृती ही फकत 'ऋषिकेंद्री' नासता. तातूंत ते भायरूय कितें तरी अदीक आसता. हय, लोकसंस्कृतायेंत ऋषिसंस्कृतायेचो वांटो व्हड आसता ही गजाल खरी, पूण ती पुरायपणान 'ऋषिकेंद्री' नासता हीय गजाल नदरेआड करप समा जावचें ना. एके मर्यादे मेरेन लोकसंस्कृती ही 'देवूळ केंद्री' वा 'मंदिरकेंद्री' आसता ही गजाल आमी मानून घेवंक जाय. एस्. एस्. भोसले हांणीय अशेंच मत्त उकतायलां. प्रदेशीक कादंबरी संदर्भांत ते बरयतात, 'एक म्हणजे विशिष्ट भू-प्रदेश व तेथील मानव यांचे सामंजस्य, दुसरे म्हणजे निसर्ग व माणसाचे रक्तसंबंध, तिसरे त्या माणसाचे वेगळेपण, चौथे म्हणजे नियतीच्या त्या प्रदेशावर होणारा परिणाम इत्यादी गोष्टीना अभिव्यक्त करणारी कादंबरी प्रादेशिक तर ठरतेच पण तिला लोकवाङ्मयाचे स्वरूप प्राप्त होते'

म.द. हातकणंगलेकर हांचें हे विशींचें आकलन सुस्पष्ट आसा. ते म्हणटात, 'प्रादेशिकतेचा प्रत्यय ग्रामीण परिसरात येतो... मात्र जे

जे ग्रामीण परिसरांतले ते ते सर्व प्रादेशिक असे ठरत नाही. अविकसित भागात राहणाऱ्या सर्वसामान्य शेतकरी, कष्टकरी माणसांच्या परिस्थितीचे वास्तव चित्रण ग्रामीण साहित्यात असते. पण 'यात या भागातील लोकसंस्कृतीच्या जडणघडणीचे खोलवरचे भान प्रत्ययाला येतेच असे नाही... ग्रामीण साहित्यात या भागातील सामान्य जीवनाचे वास्तवदर्शी आणि परिणामकारक चित्रण असते पण त्यातून या प्रदेशातील वैशिष्ट्यपूर्ण उप-संस्कृतीचे दर्शन घडेलच, असे नाही.'

लोकसंस्कृतायेचो घटक ही 'गावगिन्या' आनी 'प्रदेशीक' साहित्याक वेगळावपी रेग. ह्या संदर्भांत उकतायल्लें नागनाथ कोत्तापल्ले हांचें मत्त मतींत घेवपा सारकें आसा. देखून तें हांगा नोंदवप हांव म्हत्वाचें मानतां. कोत्तापल्ले म्हणटात, 'या उभय संज्ञात साम्य असले तरी त्या एकच आहेत असे मात्र नाही... प्रादेशिक साहित्य ग्रामजीवनाला, ग्रामसंस्कृतीला फारसे महत्त्व देत नाही तर ते महत्त्व देते ते एका विशिष्ट प्रदेशाच्या समग्र टप्प्याला. कधी ग्रामजीवन आले तर ते स्वतंत्रपणे येत नाही. ते येते ते त्या प्रदेशातील समग्र संस्कृतीचा एक भाग म्हणून. येथे ग्रामसंस्कृतीपेक्षा त्या प्रदेशाचा टापू अधिक महत्वाचा असतो. त्या दृष्टीने प्रादेशिक साहित्यातून व्यक्तिकेंद्रितता दिसत नाही, तर समूहकेंद्रितता हे या साहित्याचे वैशिष्ट्य आहे.'

परमानंद श्रीवास्तव हे हिंदी साहित्याचे नामनेचे समीक्षक प्रदेशीकताय, वा, 'आंचलिकते' संबंदान बरयतात, 'आंचलिकताके साधन तत्त्व हें विशेष जनपद की संस्कृती के चित्रण, आस्था, रुढी, संदेह, आत्मविश्वास के यथातथ्य अंकन, लोकजीवन, गीती-नृत्य, लोकभाषा, मुँहावरो का प्रयोग आदी। अर्थात ग्रामकथानको पर आधारित कहानियों में यदी ये तत्त्व साधन न होकर साध्य हों तभी उन्हें आंचलिक की संज्ञा दी जा सकती है।'

वि. स. खांडेकर, प्रेमचंद आनी हेर कांय हिंदी आनी येवरोपी समीक्षक समजतात तशें तें शेळेल्ल्या शारी साहित्याक मेळिल्ले प्रतिक्रियेंतल्यान वो विद्रोहांतल्यान निर्माण जावंक ना. ताची निर्मणी स्वयंभू आनी सहज (natural) आसा.

'मराठी कादंबरी: तंत्र आणि स्वरूप' ह्या आपणाल्या संशोधनान सिद्ध केल्ल्या ग्रंथांत डॉ. मदन कुलकर्णी हांणी प्रदेशीक साहित्याचें विवेचन करता आसतना प्रदेशीक साहित्याक अळंकृत करपी कांय तत्वांय सांगल्यांत. तीं म्हटल्यार भुगोलिकताय, मागशिल्लेपण, सैम, लोकसंस्कृताय आनी भास.'

वि. स. खांडेकर म्हणटात, 'प्रादेशिक वैशिष्ट्ये सरदेसायांचे कथनकलेचे अलंकार असतात.'

लक्ष्मणरावांले कथेक अलंकृत करपी वैशिष्ट्यां म्हळ्यारूच प्रदेशिक साहित्याची तत्वां.

डॉ. मदन कुलकर्णी हांणी लेगीत लोकसंस्कृतायेक एक म्हत्वाचें तत्त्व म्हूण प्रदेशिक साहित्याचे संकल्पनेंत म्हत्व दिलां. भास संस्कृतायेचे वाहन अशें मानतात. मागाशिल्लेपणांत त्या त्या लोकसमाजाच्यो रुढी-परंपरा, भूप्रेत विचार, आचार-विचार, चाली-रिती, देवदेवस्की अश्या साबार आंगांचो आसपाव जाता. म्हळ्यार, डॉ. मदन कुलकर्णी हांणी वयर दिल्ल्या स तत्वांतलीं मागाशिल्लेपण आनी समस्या, भास, समूहिकताय हीं तत्वां, तशें पळोवंक गेल्यार,

लोकसंस्कृती ह्या तत्त्वांतूच आसपावतात. लोक संस्कृतायेची आवय आसता भुगोलिकताय आनी निसर्ग/सैम. म्हळ्यार प्रदेशिकतायेचीं दोन मुखेल आंगां वा तत्त्वां म्हळ्यार खाशेली भुगोलिकताय आनी थंयसल्ली लोकसंस्कृताय. हाचोच अर्थ- ज्या साहित्यांत खाशेले भुगोलिकतायेचे आनी लोकसंस्कृतायेचे फाटभुंयेर मनीस जिणेचें चित्रण केल्लें पळोवपाक मेळटा ताका प्रदेशीक साहित्य म्हणूं येता. भूविशिष्ट प्रदेश, थंयचें सैम, ताची नियती, थंयचो मनीस, थंयची मनीस जीण, तिचें जिणे विशींचें तत्वगिन्यान, जिणे विशींचो दृष्टिकोण असल्या साबार तत्त्वांचो सुमेळ घडिल्लो ज्या साहित्यांत वाचप्याक/रसिकाक पळोवंक/अणभवूंक मेळटा तें साहित्य प्रादेशीक.

वयर केल्ल्या विवेचनाच्या उजवाडांत लक्ष्मणरावांच्या साहित्याचो विचार केल्यार आमकां कितें पळोवपाक मेळटा? सट्ट करून हाची आमकां जाप मेळटा. ती म्हळ्यार, गोंयचें सैम, मनीस आनी थंयची लोकसंस्कृताय. भूमिप्रेम आनी पूर्वदिव्याची व्हडवीक हो लक्ष्मणरावांच्या व्यक्तिमत्त्वाचो स्थायिभाव. गोंयच्या मनशाचो तांकां उप्पाट मोग. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वांतल्या ह्या खाशेल्या तासांक लागुनूच तांणी स्रेश्ट प्रदेशीक साहित्य-निर्मणी केली, अशें म्हळ्यार अतिताय जावची ना. सरदेसायांच्या विविधांगी साहित्यांतल्यान हे प्रदेशिकतायेचो तिच्या साबार आंगां सयत, साबार रुपां सयत वाचप्याक अणभव मेळटा. एक स्रेश्ट प्रदेशीक कथाकार म्हूण तर ते नांवाजते आशिल्लेच पूण तांणी बरयल्ली कादंबरी

गोंयचें सैम, मनीस आनी थंयची लोकसंस्कृताय, भूमिप्रेम आनी पूर्वदिव्याची व्हडवीक हो लक्ष्मणरावांच्या व्यक्तिमत्त्वाचो स्थायिभाव. गोंयच्या मनशाचो तांकां उप्पाट मोग. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वांतल्या ह्या खाशेल्या तासांक लागुनूच तांणी स्रेश्ट प्रदेशीक साहित्य-निर्मणी केली, अशें म्हळ्यार अतिताय जावची ना.

'मांडवी तू आटलीस?', कादंबरीका 'पापडां कवळ्यो', व्यक्तिचित्रां 'गोव्याकडची माणस' आनी ललित निबंदां झेलो 'खबरी: कांय कर्माच्यो कांय वर्माच्यो' ह्या साबार साहित्यांतल्यान प्रदेशिकतायेचें दर्शन घडटा. तांणी बरयल्ल्या कांय कवितांनी लेगीत हे प्रदेशिकतायेचें दर्शन घडटा. अर्थांत तांचे कविते विशीं कांयच अभ्यास जाल्लो दिसना. तांच्या साहित्याचो हो वाटार समिक्षकांक रावता. तांणी मराठी, कोंकणी, तेच प्रमाण पुर्तुगेज भाशेंतल्यान कविता बरयल्यो. संख्याचो विचार केल्यार सगळ्यांत चड म्हळ्यार उण्यांत उण्यो शें-शंबर कविता तांणी पुर्तुगेज भाशेंतल्यान बरयल्यात. पन्नाशेंक कविता कोंकणींतल्यान जाल्यार भोव थोड्यो मराठींतल्यान बरयल्यात.

लक्ष्मणरावांले कथेंतले प्रदेशिकताये संबंदान विचार करतना एक गजाल मतींत घेवंक जाय - ती म्हळ्यार, लक्ष्मणरावांक प्रदेशीक कथाकार म्हण वळखतात आसले तरी तांच्या संग्रहांतल्यान आयिल्लो चडश्यो कथा गांवगिन्यो/ग्रामीण स्वरुपाच्यो आसात. तांच्या संग्रहांत उण्योच म्हळ्यार १५० कथा आयल्यात. तांणी सुमार ७०० कथा बरयल्यात अशें मानतात. (तांचे कथेचे) प्रदेशिकतायेच्या आनी ग्रामीणतायेच्या संदर्भांत विस्तारान विवेचन निबंदलेखकान आपणाल्या प्रबंधांत केलां ते जिज्ञासूंनी पळोवं येता.

जांकां प्रदेशीक कथा म्हणूं येता अश्यो तिसेक कथा तांच्या विंगड

विंगड कथां झेल्यांतल्यान आयल्यात. तांतुंतल्यान गोंयचे संस्कृतायेचें, लोकसंस्कृतायेचें, तिच्या विंगड विंगड आंगां-उपांगां सयत दर्शन तांणी घडयलां. रवींद्र घवोवन तांच्यो 'मुक्तिपूर्व गोमंतकीय लोकसंस्कृतीचे बखरकार' म्हूण गौरव केला तो सार्थूच म्हणूंक जाय. तांचे कथेंतल्यान गोंय प्रदेशांतल्या विंगड विंगड लोकसमाजांचें जीवन-चित्रण, तांचो हावेस, तांचे उत्फर्के, तांचीं सुखां-दुखां, तांच्यो रुढी-परंपरा, चाल-चलणुको, आचार-विचार, नीति-कल्पना, देवदेवस्की, सण-उत्सव असल्यां साबार गजालींचें दर्शन वाचप्याक जाता. तांणी तें व्हड कुशळतायेन आनी तांकीन केल्लें जाणवता. ह्या लोकसमाजा मजगतीं गोंयचो सारस्वत बामण समाज आनी ताचे कडेन लागींचो संबंद आशिल्लो गोंयचो भावीण/कलवंत, बंदो-फर्जत समाज हांचें व्हडा प्रमाणांत चित्रण आयलां. ते सभाविकूच म्हणपाक जाय. कारण, लेखक कांय मळबांतसून पडना. तो ते ते समाजीक संस्कृतीक परिस्थितीचें अपत्य आसता. मोहोर, हंसा, बळी, स्वप्न आणि सत्य, प्रेम आणि परमेश्वर, दासळलेले बुरुज, मोहिनी, जरीचे पातळ, भाग्यवंत पाषाण बी कथा हांची देख म्हण

दिवं येता. काँमायाचे बंध. विलासिनीचा भविष्यकाळ, झिला, चंपा भाविण, गावकऱ्याचा सूड बी कथांतल्यान गोंयच्या गोमंतक मराठा समाजांतल्या साबार उप-समाजांचे जिणेचें चित्रण आयलां. तृप्ती, चांडाळ!, मीनाचें धन, आक्रोश, पाहुणा, लग्नाचा ध्यास, विजेची चंद्रकोर बी कथांतल्यान गोंयचो गावडो समाज आमकां भेट्टा. गोंयचो

क्रिस्तांव समाज तांणी आपणाल्या साबार कथांनी चित्रायला. इतलेंच न्हय तर तांणी चित्रायला तितलो हो समाज मराठींतल्या खंयच्याच लेखकान आयजवेर आपणाल्या साहित्यांतल्यान चितारूंक ना म्हळ्यार अतिताय जावची ना. लाव्या, तिचा उद्धार, माझी भूमि, हृदयाचे समाधान, निवारा, आनीतेचे दिव्य, गुन्हेगार, विस्तार, न्यायाधाश ह्यो कथा हाची देख म्हण दिवं येतात. गोंयची देवदेवस्की तांच्या साबार कथांतल्यान दर्शन दिता. घराण्याची तलवार, गुरवाचे रक्त, गांवकऱ्यांचा संदेश, देवीची मुर्ति ह्यो कथा हाच्यो देखी म्हण सांगूं येतात. गोंयच्या कष्टकरी-शेतकार कामदार-समाजाचें दर्शनूय तांच्या कांय कथांनी पळोवंक मेळटा. तातूंत क्रिस्तांव, कुणबी, गावडो, धनगर, कुळवाडी, खारवी, भांडारी अशा साबार समाजांतल्या बायल-दादल्यांचो आसपाव, तांचे लोकसंस्कृताये सयत जाल्लो पळोवंक मेळटा. विस्तार, आक्रोश, सहनशील, आमेलीयाचे सुखस्वप्न, प्रेमाचा मार्ग, त्यांचा धर्म बी कथांचो आसपाव हातूंत जाता. पुनश्च हरि ॐ, निर्णय, झरा, मायेचा वारसा सारकेल्या कथांतल्यान गोंय-नो ब्राह्मण-भट समाज, ताची संस्कृताय कुळागर संस्कृती लक्ष्मणराव आमकां भेटयतात. साफा-मशीद ही इतिहासीक कथा सोडली जाल्यार मुसलमान समाजाचेर तांणी व्हडलेंशें लक्ष दिलेंना हें जाणवता. गोंयची मुक्ती आनी मुक्ती लढे हाचेंय चित्रण तांच्या कांय कथांतल्यान

आयलां, मेणाचीं बाहुलीं, येईल येईल निश्चित येईल!, आफ्रिकेचे जहाज, ह्या कथांनी कांय अंशीं हे विशीं चित्रण केल्लें मेळटा.

लक्ष्मणरावांले कथा लिखणेंतल्यान साकार जाल्ल्या कथांतल्यान मुखेलपणान गोंयचें आनी रासवळपणान कोंकणी लोकसंस्कृतीचें दर्शन वाचप्याक जाता. हाकाच लागून, 'लक्ष्मणरावांनी कोंकणी कथा मराठींत लिहिली' अशें पुंडलीक नायक म्हणटात तें खरेंच दिसता.

लक्ष्मणरावांले कथालिखणेंतल्यान गोंयचे समाजीक संस्कृतीक जिणेचो इतिहास वाचप्या मुखार उबो रावता. हे विशीं श्री. ज. जोशी हांगेले उद्गार बरेंच कितें सांगून वतात. ते बरयतात, 'महाराष्ट्राचा सामाजिक किंवा सांस्कृतिक इतिहास जाणून घ्यायचा असला तर अनेक ललित लेखकांचे लिखाण अभ्यासावे लागेल. परंतु गोव्याचा सगळा इतिहास एकटे लक्ष्मणराव वाचले तर सहज समजेल.'

लक्ष्मणरावांची 'मांडवी! तू आटलीस?' ही अपुरबायेची कादंबरी. 'कोंडवाड्याच्या भिती' ही तांची कादंबरी पुराय जावंक पावली ना. पूण ह्या दोनूय कादंबऱ्यांनी प्रदेशिकतेचो परमळ पळोवंक मेळटा. दोनूय कादंबऱ्यां भितर गोंयचो समाज, लोकजीण, लोकसंस्कृताय आनी गोंयमुक्ती चळवळीचीं चित्रणां आयल्यांत. गोंयची भुगोलिकता आनी सैम वर्णनां तर पानापान वाचपाक मेळटात.

'पापडां कवळ्यो' / 'दर्याची गाज' हे कादंबरिकेंत गोंयकाराचे वृत्तीचे प्रदेशिकतायेचें दर्शन आमकां घडटा. गोंयची भूगोलिकताय आनी सैम, मनीस-जीण, ताची संस्कृताय आनी समस्या, उद्देग आनी धंदो हांचेंय बेस बरें दर्शन तातुंतल्यान घडटा.

'गोव्याकडची माणसं' हें तांचें व्यक्तीचें चित्रण करपी बरप. हांतुंतल्या कांय व्यक्तिचित्रांचो कोंकणी अणकार तांच्या 'खबरीं'त मेळटा. ह्या व्यक्तिचित्रां वरवीं गोंयचे लोकसंस्कृतायेचें दर्शन वाचप्यांक घडवपाचो हावेस ते बाळगिताले. 'गोव्याकडची माणसं'चे प्रस्तावनेत (दोन शब्द) ते बरयतात, 'ही माणसे गोव्याकडची. ज्या परिसरात मी जन्मलो नि वाढलो तिकडची. ज्यांच्या स्नेहांत, सहानुभूतीत माझ्या मनाची कळी फुलली ती ही माणसे. लहान मोठी, बरी वाईट, त्यांची ही साधीसुधी चित्रे. त्यांचे दोन वर्ग पडतात. काही चित्रे प्रातिनिधिक स्वरुपाची, काही निखळ वैयक्तिक. पदेर, रेंदेर, शेट, भगत इ. व्यक्तिचित्रे पहिल्या प्रकारात मोडणारी. अशाच प्रकारची वीस पंचवीस चित्रे लिहून नंतर त्यांचा संग्रह काढायचा संकल्प होता... आशा आहे की, गोंयचो बामण, भट, कुणबी, तारवटी इ. व्यक्तिचित्रे माझ्या हातून लवकरच लिहून होतील. त्यावेळी गोव्याच्या वैशिष्ट्यपूर्ण लोकसंस्कृतीचे सम्यक दर्शन घडेल. ह्या बरपाच्या उद्देशाचेर अदीक भाश्य करपाची गरज आसा अशें म्हाका दिसना.

'खबरीं'त कांय ललीत निबंद आनी कांय व्यक्तिचित्रां हांचो आसपाव जाला. तांतूंत आयिल्ल्या व्यक्तिचित्रां विशीं वयर पळयलांच. ललीत निबंदांतल्या कुल्ल्यो, पुर्विल्लीं नांवां, केळ्यां घड सारकेल्या निबंदांतल्यान गोंयचे संस्कृतायेचे दर्शन लक्ष्मणराव घडयतात. तेच वांगडा गोंयकाराचे मनोवृत्तीचेंय दर्शन ते आमकां करून दितात.

गोंयची भूंय आनी थंयचो मनीस हो लक्ष्मणरावांलो जिव्हाळ्याचो विशय. ताचें वर्णन करतना आनी दर्शन घडयताना तांची लिखणी

सरसता, तांचे विशींचो उप्पाट मोग आनी सहानुभूती पळोवंक मेळटा.

लक्ष्मणराव आपणाले मराठी भाशेक 'ठेवणीतली मराठी' म्हणटाले. तांचे मराठी भाशेक गोंयच्या सैमाची सया मारता आनी गोंयचे मातयेचो परमळ येता. गोंयचे भाशेंतलीं खाशेलीं उतरां, इगर्ज, इर्माव, माचिल, पागेल, गेरं, वाफोर, शेनेत, कांड, वळसर बी वाक्प्रचार, म्हणण्यो, ओपारी, मोडी हांचो चपखल उपेग तांणी आपणाले भाशेच्या अलंकरणांत केला. तांचे हे विशिष्टतायेन नटिल्ले भाशेची तुस्त आचार्य काका कालेलकार हांणी केल्या आनी ते वरवीं मराठी समृद्ध जावंक पावतली असो हावेसूय परगटायला. तांची कोंकणी भास तर खुबूच सुरबूस. गोंयचें सैम आनी मनीस हांचे वरीच रोसाळ आनी मोगाळ. लक्ष्मणरावान आपलें साहित्य प्रदेशिकतायेन नटयलें, केळयलें. पूण तांकां ह्या साजशिणगारा पलतडी आशिल्ले विश्वात्मकतायेची म्हळ्यार मानवी मूल्यांची केन्ना विसराय पडली ना. हाची गवाय कृष्णदवैपायन हांच्या मुखावयल्या उद्गारा वरवीं मेळटा. ते म्हणटात, त्यांनी रंगविलेली कथानके भारताच्या भूमीवर कुठेही रंगू शकतील. नावे पालटतील, वेष बदलतील परंतु मानवी भावना, विकार, विचार हे कायमच राहतील.'

लक्ष्मणरावां सारकेल्या श्रेष्ठ साहित्यिकाकूच ही गजाल जमूं येता.

(३ आनी ४ मे २००६ ह्या दिसांनी साहित्य अकादेमी, दिल्लीन विलेपार्ले-मुंबय घडोवन हाडिल्ल्या चर्चासत्रांत वाचिल्लो सोद-निबंद)

उकतावणी

(सैम आं. ८ रजिस्ट्रेशन ऑफ न्यूज पेपर्स
सेंट्रल रूल्स १९५६, फॉर्म आं. ४)

१. उजवाडावपी थळ	: मडगांव, गोंय ४०३ ६०१
२. उजवाडा घेता तो काळ	: दर म्हयन्याक
३. उजवाडावपी, छापपी आनी धनी	: सुमंत केळेकार
राष्ट्रियताय	: भारतीय
नामो	: प्रियोळ, म्हाड्डोळ, गोंय ४०३ ४०४
४. संपादपी	: रवीन्द्र राजाराम केळेकार
राष्ट्रियताय	: भारतीय
नामो	: प्रियोळ, म्हाड्डोळ, गोंय ४०३ ४०४
५. वावुरपी संपादपी	: माधवी सरदेसाय
राष्ट्रियत्व	: भारतीय
नामो	: २०१-बी, सालदेल अपार्टमेंट्स रूअ द साउदादिश, पाजोफोंड, मडगांव-गोंय ४०३ ६०१

हांव, सुमंत रामचंद्र केळेकार, अशें उकतायतां की, वयर दिल्ली खबर, म्हजे म्हायतीक आनी समजुतीक धरून खरी आसा.

सुमंत रा. केळेकार
उजवाडावपी